

УДК 94 (497.5) «1990–1999»

З. Злоді, М. З. Нагірний

**ХОРВАТСЬКЕ ДЕРЖАВНЕ ПРАВО ЯК СКЛАДОВА
НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ: ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ АСПЕКТ**

Особливості хорватської національної ідеї. Існування будь-якого сучасного цивілізованого народу, особливо в Європі, неможливе без національної ідеї та її складових. Національна ідея визначає буття народу, його самобутність. Народом, які тривалий час не мали національної ідеї або шойно її творять заново, є дуже корисним досвід інших народів у цьому питанні, особливо тих, хто близький їм ментально та історично. У випадку з українцями одним із таких близьких народів є хорвати.

Про особливості хорватської національної ідеї та її розвиток у хорватській та європейській історіографії написано низку робіт, автори яких полемізують стосовно проблем нації та її формування, у певний спосіб намагаються охарактеризувати особливості, течії та шляхи розвитку і формування хорватської національної ідеї [1; 2, с.23–40; 3, с.151–188; 4, с.49–100; 5, с.145–157; 6, с.76–98, 115–133, 145–207; 7, с.285–298; 8, с.111–137; 9, с.81–101; 10].

Однак такій складовій національної ідеї, як хорватське державне право (причому у територіальному аспекті), приділено недостатню увагу. Тож автори прагнули заповнити дану прогалину, тим більше, що в Україні ця проблематика взагалі не розглядалася.

Однією з особливостей хорватської національної ідеї є її постійний розкол, двоїстість. Можна сказати, що існують дві паралельні течії цієї ідеї з XIX ст. до теперішнього часу. Перша – течія, яка бачила розв'язання хорватського національного питання у геополітичних концепціях та союзах (наприклад, панславізм, ілліризм, австрославізм, югославізм тощо); сюди ж можна віднести сучасні євроінтеграційні прагнення значної частини хорватського суспільства. Друга – власне хорватська національна ідея (тобто, самостійне вирішення хорватського питання без опертя на іноземні сили).

Варто врахувати, що представників першої течії не можна вважати кимсь на кшталт зрадників національних інтересів, бо вони теж на свій спосіб бажали якомога кращих умов для розвитку хорватських земель, однак під впливом панування серед хорватів менталітету "малого народу" шукали захисту перед складними геополітичними викликами у різноманітних спільних багатонаціональних політичних проектах.

Ілліризм та національне відродження (narodni preporod). Вести мову про початки хорватської національної ідеї можна від XV ст., коли її носіями була низка хорватських письменників [11]. Свого яскравого вираження вона набула з часу виникнення у 1830-х рр. іллірійського

руху. Іллірійці були представниками саме першої вищезгаданої течії хорватської національної ідеї.

Ілліризм – це національний рух, створений для сприяння хорватській культурній і політичній ідентичності з метою захисту історико-державних прав хорватів у стосунках з угорцями [12]. У більш широкому сенсі це рух південних слов'ян, і тому було прийняте "несправжнє" іллірійське ім'я, щоб ним охопити й інші південнослов'янські народи. Очікувалось, що їх приєднання до іллірійського руху зміцнить хорватські та й взагалі слов'янські позиції в Габсбурзькій імперії [13; 14, с.1–30; 15; 16].

Назву "іллиризм" взято від імені місцевого давнього народу, щоб підкреслити автохтонність південнослов'янських народів на Балканах. Цей термін фігурував і під час наполеонівських воєн, коли Франція утворила "іллирійські провінції" на слов'янському узбережжі Адріатики з територій, відібраних у Австрії 1809 р. [17, с.208; 18, с.18–40; 19, с.322–334; 20, с.167–183].

Внутрішнім чинником використання терміну "іллирійці" було те, що на той час назви "Хорватія", "хорватський" мали регіонально обмежений характер, оскільки фігурувало не просто "Хорватське королівство", а Триєдине Королівство Хорватії, Славонії і Далмації. У зв'язку з цим і було прийнято нейтральну назву, яка б об'єднала усі регіональні. На практиці (у пресі та інших друкованих формах) паралельно з іллирійською назвою використовувались і регіональні (наприклад, "Газета хорватська" – "Novine horvatzke") [17, с.207; 21; 22; 23].

Іллиризм являв собою наднаціональну, загальнослов'янську ідеологію, оскільки його прихильники вірили, що відстоювати хорватські інтереси набагато ефективніше пліч-о-пліч з іншими південними слов'янами (насамперед – сербами) [24; 25, с.196–225]. Тобто, загальнослов'янська ідея хронологічно випереджувала власне хорватську. Хоча іллиризм частково за своєю спрямованістю був панславистичним, той факт, що словенці і серби не прийняли його, призвів до того, що він залишився тільки хорватським рухом [26, с.16–91].

На чолі іллирійського руху стояв Людевіт Гай [27; 28, с.5–15; 29, с.67–72]. Він вважав мовну спорідненість достатньою для створення єдиної літературної мови, але саме хорватської. У 1830 р. Л.Гай опублікував "Коротку основу хорватсько-слов'янської орфографії", яка стала основою хорватського правопису, але водночас виступав за літературно-мовну спільність хорватів з іншими слов'янами [30].

Досягнення територіальної цілісності хорватських історичних земель (Хорватії, Славонії, Далмації, Істрії, Войної Країни та турецької Хорватії) було необхідною умовою для втілення на цьому просторі єдиної національної ідеології, яка б охопила всі прошарки (дворянство, буржуазію, духовенство і простолюдинів). У зв'язку з цим об'єднання

хорватських земель у ширшому контексті відкривало можливість об'єднання з іншими південнослов'янськими народами. Гай вважав, що цьому об'єднанню мала сприяти мовна спорідненість між хорватами й іншими південними слов'янами, але при цьому не враховував, що цього буде недостатньо, якщо немає інших елементів – загальних історичних і культурних традицій.

У 1840-і рр. іллірійський рух перейшов від культурницьких цілей до політичних вимог. Л. Гай зміг перенести цей рух на рівень Сабора (хорватського парламенту) – єдину інституцію, через яку сподівання хорватського народу могли законно висловлюватися в Австрійській імперії. Врешті, політична діяльність руху спричинилась до того, що у 1843 р. імператор Фердинанд I заборонив вживати іллірійські назву та символ (зірка і півмісяць) [17, с.211; 31]. Причини цієї поразки в основному полягають у недостатньому перетворенні іллірійської культурної програми у політичну. Зокрема, 1842 р. іллірійці після своєї перемоги на виборах в Вараждіні і Крижевцю силою здобули перемогу в Загребі, після чого вони втратили підтримку Відня. Цією помилкою скористалися мадярони, які вели пропаганду проти ілліризму як у Будапешті, так й у Відні [17, с.211; 32]. Заборона іллірійської назви не ослабила відповідний рух, бо назву "іллірійський" було просто замінено на "хорватський".

Іллірійський рух був досить широким, охоплюючи як народників (narodnjaci), так і інших прихильників іллірійської програми. В кінцевому підсумку це призвело до утворення у другій половині XIX ст. двох напрямків, які відрізнялися не так в ідеологічному, як у практичному значенні: перший – хорватський національний рух, який спрямовувався, насамперед, на об'єднання і незалежність хорватської нації (очолили політики Анте Старчевич і Евген Кватерник, які вимагали повної незалежності Хорватії та якнайширших громадянських свобод у ній); другий – панславізм і югославізм, які орієнтувалися на інтеграцію з сусідніми південнослов'янськими народами (очолив єпископ Йосип Юрай Штроссмаєр) [33, с.401–417]. У другій половині XIX ст. Й. Ю. Штроссмаєр був однією із найвпливовіших постатей хорватського політичного та культурного життя. Під час революції 1848–1849 рр. він перейшов на позиції австрославізму, в якому бачив запоруку вільного розвитку слов'янських народів Монархії до того часу, як вони стануть достатньо сильними, щоб іти самостійним шляхом [17, с.227]. Фундаментальним переконанням Штроссмаєра була ідея єдності слов'янських народів (югославізм), через що його вважають головним представником югослов'янської концепції у хорватській політиці, яка фактично ґрунтувалася на ідеях іллірійців. Через свій югославізм Штроссмаєр також відстоював ідею примирення православ'я і католицизму, в нього бачимо переплетення релігійних та національних ідей [17, с.227; 34].

Поняття хорватського державного права та його провідники у XIX ст. Хорватська національна ідея тісно пов'язана з поняттям "хорватського державного права". Це термін, який іноді співпадає з поняттями хорватського історичного та хорватського природного права і позначає сукупність історичних і державно-правових фактів, на яких ґрунтуються бажання хорватського народу у збереженні національної незалежності та досягненні територіальної цілісності хорватських земель.

У середині XIX ст., поряд з розвитком ілліризму та хорватського національного відродження, з'являються чимраз сильніші й енергійніші зусилля історичного та правового обґрунтування цілісності та єдності Триєдиного Королівства Хорватії, Далмації і Славонії. Цим зусиллям сприяли й спроби угорців на законодавчому рівні оспорювати хорватські феодальні привілеї, вимоги запровадження угорської мови в школах і установах та заперечення належності Славонії до Хорватії. Хорватське відродження вплинуло і на угорців у самій Хорватії, які гуртувалися навколо Хорватсько-угорської партії, і яких іллірійці називали мадяронами. Мадярони виступали за хорватську автономію у складі Угорщини. Ілліризм для них був занадто широким поняттям [35, с.101–109; 36, с.303–313; 37, с.135–147; 38, с.41–67; 39, с.201–209; 40, с.229–235].

Подібні ідеї цілісності та єдності Триєдиного Королівства особливо проявлялися в різних деклараціях, які приймали в Хорватії і Славонії протягом 1848 р. Серед них слід згадати "Вимоги народу" (*Zahtjevanja naroda*), прийняті 25 березня 1848 р. Асамблеєю Триєдиного Королівства у Загребі [17, с.208; 13, с.190–193]. Тут висловлено намір хорватсько-славонського народу Триєдиного Королівства продовжувати залишатися під угорською короною, з якою об'єдналися "предки наші по своїй волі". (У хорватській історіографії усі погоджуються з тим, що угода 1102 р. була персональною унією, яка через нерівне співвідношення сил перетворилась на реальне об'єднання з перевагою Угорщини). У 3-му пункті документу вимагається возз'єднання Королівства Далмації з королівствами Хорватії і Славонії, яким "за законом і історично належать всі наші військові кордони" (тобто *Vojna Krajina*), а також інші частини "нашої батьківщини", які колись були втрачені (мова йдеться про Меджімур'є та Істрію) [41, с.121–122; 42; 43, с.25–73, 81–105].

У тому ж році парламент Хорватії прийняв тези про стосунки з Австрією та Угорщиною. У статті XI ("Про основу стосунків щодо Угорщини та Австрії") було представлено "побажання і вимоги народу". У 1-му пункті цієї статті говориться, що "Триєдине Королівство як держава завжди було вільним і незалежним від Угорщини". У 6-му пункті вимагається, щоб Королівство Далмація об'єдналася з Триєдиним Королівством як "його частина", а інші південнослов'янські провінції Австрійської монархії, як-от сербська Воєводина, Нижня Штірія,

Каринтія, Карніола (Kranjska), Істрія і Гориця мали увійти в тісний союз з Триєдиним Королівством. В 11-му пункті вимагалось надати цілковиту владу Хорватії над тими областями, які в ці революційні роки захопила Угорщина (частини Славонії і Рієка). Документ не містив жодної згадки про Боснію та Герцеговину, оскільки та все ще була частиною Османської імперії.

Одним з найважливіших документів, в якому, серед іншого, формулювалась і концепція хорватського державного права у середині XIX ст., був Маніфест хорватсько-славонського народу від 5 червня 1848 р., де парламент Хорватії вперше покликається до "звичайного (природного) права" і "історичного права" народу [44, с.198–206]. Природне право тут описується як найважливіше. Як приклад цього права наведені сподівання італійського та німецького народу на возз'єднання. Крім права на возз'єднання народу в одній адміністративній одиниці, за цим маніфестом природним є право народів на "свободу і повну рівність" з іншими народами (таким чином піддається сумніву гегемонія німецького та угорського народів в імперії). На цих принципах свободи і рівності Сабор сподівався на об'єднання всіх хорватських земель у межах Габсбурзької монархії.

Характеризуючи історичне право, парламент відзначав, що перший хорватсько-угорський король Коломан і багато його наступників були короновані в Задарі хорватською короною, і що хорватський народ самостійно на зборах у Задарі вибрав королями Владислава неаполітанського та Твртка I, що влада бана завжди була незалежною від Угорщини і поширювалась "від Драви і Дунаю по Адриатичне море". Підкреслювалось, що союз Хорватії та Угорщини є лише особистою унією [45, с.27–37; 46, с.51–65].

З відновленням вільної політичної діяльності у всій імперії концепція хорватського державного права набуває нових рис. Хорватська політична сцена на той час була розділена між народниками, які вимагали більш широкої автономії для Триєдиного Королівства з урахуванням конкретних історичних обставин, уніоністами, що виступали за безумовну тісну співпрацю з Угорщиною, та щойно створеною Партією права, яка виступала за незалежність Хорватії як від Будапешта, так і від Відня [17, с.221–226].

Праваші (лідери – Євген Кватерник та Анте Старчевич) вимагали реалізації хорватського державного права, що мало на увазі хорватську незалежність та рівноправність з іншими народами, а також об'єднання всіх "хорватських земель". Старчевич підкреслював несправедливість ситуації, за якої у парламенті Хорватії була представлена лише чверть території, яка за державним правом належить хорватам. Він вважав, що Хорватії законно має належати Далмація, Меджімур'є, т. зв. "турецька Хорватія" і Война Країна (створення останньої після звільнення Подунав'я з-під турецької влади порушило територіальну та політичну цілісність хорватських історичних жупаній) [47, с.103–128].

Е. Кватерник за своїми поглядами був набагато радикальнішим за А. Старчевича. У своїй політичній публіцистиці ("Політичні міркування", 1861–1862 рр.) Кватерник ідеологію правашів уявляв як рух, який за підтримки європейської політики міг досягти державної незалежності. У цій роботі він вперше виступив проти ілліризму (хоча спочатку теж був іллірійцем), югослов'янства та сербства, стверджуючи, що єдність між хорватами і сербами неможлива, а можлива тільки гармонія між хорватською і сербською державами. Е. Кватерник виступав противником не тільки сербської гегемонії, а й італійських та угорських посягань на хорватські території [17, с.23–231].

За хорватсько-угорською угодою (Nagodba) 1868 р. Хорватія як частина Угорщини здобула самостійність у галузі законодавства, управління, релігії, навчання та судової влади. Основною проблемою був той факт, що Хорватія не отримала автономію в галузі фінансів, а також невирішеним залишалося питання Рієки та й узагалі поділу хорватських історичних земель між австрійською та угорською частинами монархії [48, с.40–53; 49, с.269–279; 50, с.117–148; 51, с.931–971]. У цей період хорватські та угорські історики й політики сперечалися щодо достовірності документа, відомого як Pacta Conventa (містить положення угоди про особисту унію між угорським королем Коломаном та хорватською знаттю) як однієї з основ хорватського державного права.

Початки сучасної хорватської історії 1873–1880 (правління бана Івана Мажураніча) [52, с.7–56; 53]. Із приєднанням до Австрії Боснії і Герцеговини, поверненням Войної Країни під владу бана і зростанням впливів народняків у Далмації вони як депутати Сабора просять у 1878 р. імператора Франца-Йосифа приєднати Боснію та Герцеговину до Хорватії на підставі хорватського державного права, оскільки на даній території до приходу турків поширювалась влада хорватського королівства. Ці кроки провідних хорватських політиків спричинили незадоволення сербського населення Далмації, Войної Країни та Боснії [54]. У Далмації, а потім і в інших частинах Триєдиного королівства серби політично все більше відокремлюються від народняків. Так виникла Сербська партія в Далмації, яка відкрито підтримувала позицію автономістів, а потім і угорців. Визнаючи неможливість у таких обставинах продовження спільної південнослов'янської платформи, прихильники реалізації хорватського державного права вирішують повністю домагатися незалежності хорватських земель під хорватською назвою. Це бачимо у праці Богослава Шулека "Хорватський устав або Конституція 1882 р." [55]. Він пише, що на усій території, що підпадає під концепцію хорватського державного права, проживає лише одна політична нація – хорватська. На основі хорватського державного права з Хорватією і Славонією (включаючи Войну Країну) мали об'єднатися Далмація та Боснія і Герцеговина, а також словенські землі, чиїх жителів А. Старчевич

називав гірськими хорватами, а Павао Ріттер Вітезович писав про альпійську Хорватію [56, с.59–85].

Державне право та сербсько-хорватські стосунки. У період посилення мадяризації за режиму Куна-Хедерварі (1883–1903) Народна партія стала урядовою, і, таким чином промадярською, а Партія права стала носієм національної ідеї [57]. Її уявленням про хорватське державне право все сильніше протиставлялася Сербська партія в Далмації, висуваючи натомість принцип політичного права сербського народу, коріння якого ці політики бачили у Волоських статутах з XVII ст. Програма Великої Сербії І. Гарашаніна "Нарис" ("Načertanije"), перероблена з праці Ф. Заха "План слов'янської політики Сербії", включала території Боснії і Герцеговини, Далмації і Славонії.

Якщо глянути на карту Великої Сербії з районами, які були обіцяні Сербії Лондонською угодою 1915 р., бачимо, що в Подунав'ї та особливо в Боснії перетиналися ідеї Великої Сербії та хорватського державного права.

Позиція хорватського державного права стосовно земель, які бачились його складовими невід'ємними частинами (Далмація, Боснія і Герцеговина, східний Срієм, Которська затока), зіштовхнулася з національною ідеєю сербів у тих краях, що підігрівалось посиленням Сербської держави. Ця ідея наголошувала на етнічному началі та підкреслювала належність всіх православних на цій території тільки одному сербському народу, чії ідеали – це об'єднання з сербами в Королівстві Сербія. Крім того, ще з часів В. Караджича наголошувалося на належності всіх штокавців-католиків лише до сербського народу. А сербські газети того часу, особливо "Сербський лист" у Далмації, дивились на хорватів не як на окремий народ, а як на свого роду зрадницьку проавстрійську частину сербського народу. Будь-яка згадка про хорватське державне й історичне право в сербських політичних колах тлумачилась як вияв великохорватських прагнень, які насправді були безпосередніми конкурентами проектів Великої Сербії та сербських політиків у інших регіонах.

Хорватський політик Іво Банац дійшов висновку, що сербські політичні та інтелектуальні кола ніколи до кінця не зрозуміли концепцію хорватського державного права, особливо стосовно хорватської версії югослов'янства [58, с.66–76]. Основною причиною непорозумінь підкреслюється той факт, що сербська національна ідеологія XIX і XX ст. прирівнює етнічне, релігійне і національне, етнічну належність до сербського народу і належність до сербської нації, що означало, що сербська держава повинна включати всі райони, населені етнічними сербами. Це призвело до прямої конфронтації із захисниками хорватського державного права, починаючи з Боснії і Герцеговини протягом др. пол. XIX ст. Концепція хорватського державного права і хорватська національна ідеологія зіштовхнулися з сербською та її територіальними претензіями, оскільки Сербія бачила себе в якості

лідера усього південнослов'янського простору. Цій меті слугували історично необгрунтовані аргументи її відомих представників (наприклад, В. С. Караджича та І. Гарашаніна).

Боротьба за реалізацію хорватського державного права у ХХ ст. – Політика Нового курсу. Після падіння влади Куна-Хедерварі на заклики Анте Трумбича і Франьо Супіло у 1905 р. було підписано Рієцьку і Задарську резолюції, якими створилася Хорватсько-сербська коаліція [17, с.335–336; 59, с.35]. Прихильники А. Трумбича та Ф. Супіло були провідниками т. зв. "політики нового курсу" і вірили, що серби з хорватами – це один народ під двома назвами, але з різними політико-культурницькими традиціями [60, с.54–55]. Створення Хорватсько-сербської коаліції стало чинником сильнішого опору германізації та мадяризації, однак водночас сприяло все швидшому зближенню з Королівством Сербія. Поза коаліцією залишилася Чиста партія права Йосипа Франка, яка захищала здійснення ширшої самостійності Хорватії у межах імперії Габсбургів, та Хорватська селянська партія Степана Радича (його пропозиції про перебудову Австро-Угорської монархії ґрунтувалися на ідеях Ф. Палацького і Й. Ю. Штроссмаєра) [61, с.21–116; 62, с.597–607; 63, с.231–240; 64, с.701–714].

У своїй "Травневій Декларації" (Svibanjska Deklaracija), проголошеній у Відні 1917 р., Югослов'яський клуб (Jugoslavenski odbor) покликається на "право народів на самовизначення" і на "хорватське державне право" задля досягнення незалежності південнослов'янських народів Габсбурзької монархії. У Хорватії ця заява не була зустрінута з ентузіазмом, бо хорватські політики вважали, що спочатку слід створити незалежну і єдину Хорватію, яка згодом зможе вести переговори про державний союз із Сербією [17, с.302].

У Боснії та Герцеговині у 1917 р. з'явилася "Стадлерова заява", в якій її автор – Йосіп Стадлер, боснійський священник, який народився в Хорватії – говорить: "Ми вимагаємо об'єднання усіх земель, на які поширюється хорватське державне право, зокрема, Хорватії, Славонії, Далмації, Боснії і Герцеговини та хорватської Істрії в одне політичне тіло, нерозривно пов'язане з Габсбурзькою монархією" [65, с.459–467; 66; 67; 68, с.117–131]. Ця заява була зроблена як противага проюгослов'янській "Травневій декларації".

Всупереч запеклому спротиву провідних хорватських політиків (зокрема, С. Радича) 29 жовтня 1918 р. Хорватський парламент скасував всі державно-правові (але не династичні!) зв'язки з Австрією й Угорщиною та проголосив створення Держави словенців, хорватів і сербів (ДСХС) [17, с.303–304; 69, с.323–335; 70]. У цьому рішенні не згадується про хорватське державне право, а лише про "право народів на самовизначення", але відтоді це рішення стало невід'ємною частиною хорватського державного права. Подібний приклад – Резолюція про відокремлення Меджімур'я від Угорської держави від 9 січня 1919 р, яке прийняла Велика скупщина у Чаковці. Резолюція покликається на ідею

президента США В. Вільсона про самовизначення народів [17, с.302]. Однак Сабор ніколи не приймав рішення про створення спільної держави з Королівством Сербія. Це рішення, відступаючи від хорватського державного права, підготував Югослов'янський комітет, а реалізувала делегація Народного віча словенців, хорватів і сербів.

Створення спільної югослов'янської держави не виправдало сподівань як хорватської еліти, так і широких верств населення. Королівство словенців, хорватів і сербів (Kraljevina SHS) конституювалося як парламентська монархія. Створення нової держави було проголошено регентом і спадкоємцем престолу Александром Караджорджевичем (1.12.1918 р.), але це рішення хорватський Сабор так ніколи і не затвердив [17, с.302]. Рішення в дійсності підтримала тільки делегація Народного віча, погодившись на неясні і нечіткі умови, які ставили під сумнів політичну, економічну та культурну ідентичність хорватів у новій державі, що мала унітаристсько-централістські функції [71].

Видовданською конституцією від 28 червня 1921 р. королю надавалися значні права, він був непідзвітним ані перед Скупщиною, ані перед народом. Замість поділу на національні області, що склався історично, держава була розділена на 33 жупанії [17, с.306]. Було закріплено унітарний устрій Королівства СХС. Домінуюче становище здобула сербська еліта, яка зайняла майже всі адміністративні посади в країні.

Великосербська політика призвела до розгортання протиріч з іншими народами країни, які вимагали зрівняння їх у правах і надання автономії. На чолі такого руху у Хорватії стояла Хорватська республіканська селянська партія (ХРСП) С. Радича [72, с.15–195]. У 1927–1928 рр. сербсько-хорватські суперечності досягли найбільшої гостроти. 20 червня 1928 р. під час дискусії у белградській Скупщині (Narodna Skupština u Beogradu) сербський депутат П. Рачич відкрив вогонь по своїх хорватських колегах, один з яких – С. Радич – через два місяці помер [17, с.308]. Після його смерті на чолі ХРСП став Владімір Влатко Мачек, який систематично виступав за вільну та незалежну Хорватію у Югославії, зреформованій на принципах федералізму, що мало включати перегляд конституції, формування рівноправних автономних одиниць із власним законодавством й адміністративною самостійністю [17, с.310; 73, с.290].

Загострення національних відносин було використано королем Александром для встановлення особистої диктатури. 6 січня 1929 р. його маніфестом у країні ліквідовувалась парламентська монархія, скасовувалась Відовданська конституція, розпускались Скупщина, всі партії та організації, які проводили антидержавну політику. Він змінив назву держави з КСХС на Королівство Югославія, в той час як усі національні назви та особливості було заборонено (відповідно до сподівань, що все у новій державі уніфікується, тобто, фактично

сербізується). Диктатури короля Александра незворотно вела до розпаду Югославії, чому передувало його вбивство в Марселі 1934 р. [17, с.311].

Світова економічна криза змусила владу вдатися до послаблення диктатури і відновлення конституції. А невирішеність хорватського питання наприкінці 1939 р. призвела до створення Хорватської бановини [17, с.311; 74, с.340–341; 75, с.9–32; 76, с.145–158]. Ні в угоді Цветкович-Мачек, ні королівському "Положення про Хорватську бановину" від 26 вересня 1939 р. нічого не говориться про хорватське державне право, але сама ідея територіальної цілісності хорватських земель у прийнятті таких рішень є частиною реалізації цього права. У своєму виступі перед хорватськими депутатами югославського парламенту 29 серпня 1939 р. В. Мачек чітко говорить: "Для нас дуже важливо те, що ми і цього разу знову, через 20 років, вперше поставили своє майбутнє на основу хорватського національного права" [77]. Хорватська сторона залишилася частково незадоволеною, тому що бановина не охоплювала західну Боснію (колишню "турецьку Хорватію"), Бараню і північну Бачку. Крім членів ХСП, франковці, а потім і прихильники А. Павелича також покликалися на хорватське державне право, але вдавалися і до терористичних актів, які були явно несумісні з поглядами А. Старчевича.

Комуністична партія Хорватії у своєму маніфесті 1937 р. не згадує про хорватське державне право, а покликається на національну рівноправність і засуджує погляди "франовачко-фашистської демагогії про незалежну хорватську державу", яка хоче, щоб "хорватському народу замість одного ярма накинули інше, ще гірше ярмо Риму і Берліна" [78, с.115–120; 79].

Хорватське державне право у позиції учасників Другої світової війни на території Югославії. Розпад Королівства Югославія певним чином співпав із розпадом Хорватської селянської партії (HSS), з відходом якої з політичної сцени зникла і певна концепція вирішення хорватського питання, яка існувала практично з часів іллірійського руху. У зв'язку з цим на політичній арені з'являється два нових фактори: усташський і комуністичний [17, с.314].

7 червня 1941 р. в Загребі буцімто на основі хорватського державного права було прийнято "Положення про східний кордон незалежної хорватської держави", який був визначений по річці Дрині, тобто по старому кордону між Боснією і Сербією станом на 1908 р. [80]. Варто зазначити, що НДХ не охоплювала території, які дійсно були складовими концепції хорватського державного права, зокрема частину Далмації, Істрію і Меджімур'є. Створення НДХ порушило основи хорватського державного права та політичну традицію, якою хорватські політики досі керувалися у своїх зусиллях із досягнення територіальної цілісності і незалежності Хорватської держави.

На території НДХ розвивався і національно-визвольний рух із домінуючою роллю комуністичної партії. На визволених територіях на чолі нової влади стало земельне Антифашистське віче народного

визволення Хорватії – ЗАВНВХ (ZAVNOH). У своїх рішеннях вона ніколи не покликалось на хорватське державне право, але згадувало про багатовікову боротьбу хорватського народу за свободу і незалежність на чолі з Е. Кватерником, А. Старчевичем, Ф. Супіло, братами Радичами та ін., про яких говорилося, що "вони є історичним вираженням безперервної боротьби хорватського народу за свободу" [81]. Крім того, ЗАВНВХ вказувало, що "Павеліч істинно хорватські землі продав віковим ворогам хорватського народу: Далмацію, хорватське узбережжя, Горські Котар італійським та Меджімур'є угорським загарбникам" [81]. Тому одним із завдань, що стояли перед ЗАВНВХ, декларувалась "боротьба за повернення до складу Хорватії всіх загарбаних регіонів, а саме: Істрії, Задару, Рієки, адриатичних островів, частини Далмації, хорватського Примор'я і Горського Котара з Меджімур'ям" [81]. Таким чином, не покликаючись на хорватське державне право, ЗАВНВХ чітко вказувало на майже усі землі, які входили до концепції цього права (за винятком Боснії та Герцеговини і Боки Которської).

25 вересня 1943 р. регіональний народно-визвольний комітет Істрії постановив, що "Істра ... проголосила об'єднання з іншими нашими хорватськими братами" [82]. Трохи раніше (20 вересня 1943 р.) ЗАВНВХ прийняло рішення про приєднання Істрії, Рієки, Задара та інших окупованих районів до Хорватії. Йосип Броз Тіто висловився проти цього рішення у своїй заяві від 1 жовтня 1943 р., тому що він вважав, що таке державно-правове рішення може бути прийнято тільки Антифашистським вічем народного визволення Югославії – AVNOJ (АВНВЮ), а президія ЗАВНВХ може з ним лише погодитися. Свою позицію Тіто виправдовував тим, що така поведінка ЗАВНВХ могла бути витлумачена у світі як сепаратизм.

Хорватське державне право у часи "другої Югославії". У другій Югославії хорватська державність знаходить своє відображення в окремій території та власній республіканській адміністрації на чолі з парламентом і урядом, а потім і Президією. У порівнянні з довоєнною бановиною, територія СР Хорватії не обіймала землі Боснії і Герцеговини, але в неї були включені Бараня, Істрія, Задар, Рієка, острови Адриатики і вся Далмація. У конституціях соціалістичної Хорватії не згадується про хорватське державне право, але саме існування окремих конституції, законодавства, виконавчої і судової влади на певній території є виразом реалізації частини державотворчих устремлінь. З територій, які були частиною хорватського державного права, до СР Хорватії не входили Боснія і Герцеговина (зокрема "турецька Хорватія"), Бока Которська та східна частина Срієму [17, с.316–317]. Комуністична спроба вирішення хорватського питання була неможлива у рамках соціалізму та югославізму. Всі елементи національного життя зазнавали партійної і військової диктатури. Хоча хорватське питання офіційно вважалося вирішеним, насправді це було не так, що підтвердили події 70-і рр. ХХ ст. ("Хорватська весна"), якими

було знову підняте питання національної рівноправності і перегляду принципів союзної югославської держави.

"Хорватська весна" (Hrvatsko proljeće) 1971 р. була політичним рухом, який містив у собі також економічні й культурні гасла та однією з головних цілей поставив повернення почуття гордості щодо належності до хорватського народу. Не дивлячись на те, що "Хорватська весна" була незабаром придушена, вона мала значний вплив на югославського вождя, хорвата за національністю Й. Б. Тіто. Поправками до Конституції в 1971 р. і власне Конституцією СФРЮ 1974 р. державний суверенітет фактично перейшов на рівень республік, що стало правовою основою подальшого осамостійнення Республіки Хорватія [17, с.388].

Хорватська опозиція і особливо еміграція підкреслювали той факт, що при визначенні меж НР і СР Хорватія не бралися до уваги території, з якими 1918 р. республіка вступила у Югославію (насамперед це Східний Срієм), і що у цих кордонах відображені низка невідповідностей і відхилень. Особливо критикувався спосіб визначення меж Боснії і Герцеговини з виходом до моря в Неумі (це розрізало територію на півдні Хорватії), а не біля Суторіни, яка була приєднана до Чорногорії, хоч історично належала Далмації. Крім того, при визначенні кордону між Боснією і Герцеговиною та Хорватією за основу брався колишній кордон з Османською імперією, хоч цей принцип не застосовувався при визначенні кордону між Боснією і Герцеговиною та Сербією у випадку Санджака.

Незважаючи на ідеологічні непорозуміння, головним завданням всіх організацій в еміграції було утворення вільної та незалежної хорватської держави, яка повинна включати всі етнічні та історичні території хорватського народу (Конституція Хорватського народного віча, прийнята в 1974 році в Торонто). З 1974 р. саме Хорватське народне віче стає головним збірним пунктом для хорватської еміграції, а ідея вільної і самостійної Хорватії ґрунтується на основі національного примирення між усіма хорватами. Заява Сабора Хорватського народного віча від лютого 1990 р. підтримала ті хорватські демократичні партії, які виступали за "національне самовизначення аж до відокремлення і винятковий суверенітет хорватського народу", та вітала багатопартійні вибори у Боснії та Герцеговині. Таким чином, більша частина хорватської еміграції визнала реалізацію хорватського державного права у межах вільної і самостійної Республіки Хорватії, а також збереження цілісності Боснії та Герцеговини, хоча вона нічого не говорила про майбутній статус цієї країни.

Державне право у Республіці Хорватія. На перших демократичних виборах у Хорватії 1990 р. більшість виборців проголосували за партію, що найбільш виразно висловила намір реалізувати хорватське державне право – ХДС.

Конституцією Республіки Конституції 1990 р. вона описана як "самостійна і незалежна, суверенна і демократична держава", а після

прийняття рішень Комісії Р. Бадінтера (арбітражна комісія у структурі Мирної конференції з Югославії 1991–1992 рр.) її межі визнані тотожними кордонам Хорватії у другій Югославії [17, с.388–389].

Основні параметри хорватського державного права можна знайти в "Історичних основах" (вступних положеннях) Конституції Хорватії. Тут згадується "підтримка і розвиток державотворчої думки про історичне право хорватського народу на повний національний суверенітет". Таким чином, Конституція покликається на хорватське державне право, і як його чинники наводить наступні факти:

створення хорватських князівств у VII ст.;

середньовічна Хорватська держава, заснована в IX ст.;

Королівство хорватів, створене у X ст.;

збереження хорватської державної суб'єктності у хорватсько-угорській персональній унії;

суверенне рішення хорватського парламенту від 1527 р. про обрання короля з династії Габсбургів;

суверенне рішення хорватського парламенту про прагматичну санкцію від 1712 р.;

висновок хорватського парламенту від 1848 р. про відновлення цілісності Триєдиного Королівства Хорватії під владою бана, на основі історичного, національного та природного права хорватського народу

хорватсько-угорська угода (Nagodba) 1868 р. для регулюванні відносин між Королівством Далмація, Славонія і Хорватія та Королівством Угорщина на підставі правових традицій обох держав;

рішення хорватського парламенту 29 жовтня 1918 р. про розірвання державно-правових відносин з Австро-Угорщиною та одночасно, посилаючись на історичне і природне право, про належність самостійної Хорватії Державі словенців, хорватів і сербів, проголошеної на території колишньої Габсбурзької монархії;

факт, що рішення Народного віча Держави СХС об'єднатися з Сербією і Чорногорією у Королівство сербів, хорватів і словенців (1 грудня 1918 р.) хорватський парламент ніколи не санкціонував;

заснування Хорватської бановини в 1939 р., чим була відновлена хорватська державна самобутність у Королівстві Югославія;

формування основ державного суверенітету під час Другої світової війни не у проголошенні НДХ, а в рішеннях ЗАВНВХ, а потім і у конституціях соціалістичної Хорватії [83, с.372].

У більш пізніх редакціях Конституції було додано положення про те, що проведенням перших демократичних виборів у 1990 р., прийняттям Конституції Республіки Хорватія і перемогою у Вітчизняній війні 1991–1995 рр. хорватський народ висловив свою рішучість і готовність відновити Республіку Хорватія як самостійну і незалежну, суверенну і демократичну державу.

Хорватське державне право і боснійські кола. З анексією у 1908 р. Боснії і Герцеговини почалися запеклі дебати та суперечки про

хорватське право на Боснію та Герцеговину. Ще А. Старчевич вважав, що боснійські мусульмани є частиною хорватського народу, і під цього переконання припав на час існування НДХ. 30 квітня 1941 р. була прийнята постанова про "арійський расовий характер" мусульман. Тільки частина місцевого мусульманського населення погодилась з цим, а більшість сприйняла усташську політику як асиміляторську.

У зовнішній політиці Хорватії часів Ф. Туджмана боснійське питання займало важливе місце. На передвиборчих зустрічах 1990 р. ХДС нечітко визначала свою позицію щодо Боснії та Герцеговини, а окремі її представники загравали з ідеєю кордону по річці Дрині. 7 листопада 1990 р. Ф. Туджман заявив, що ХДС вважає Боснію і Герцеговину також державою хорватського народу, а Хорватія визнає її існуючі кордони і виступає проти великосербських планів [84, с.24]. Визнання Боснії і Герцеговини у її існуючих кордонах, на думку президента, мало сприяти міжнародному визнанню Хорватії [85, с.110].

Хорватія була серед перших країн, які 7 квітня 1992 р. визнали незалежність Боснії і Герцеговини [86, с.543; 87, с.352]. Однак офіційний Загреб проводив й інший варіант політики стосовно Боснії, яка була тісно пов'язана з чинником, що на тій території жила й живе велика кількість хорватів, саме існування яких залежало від Республіки Хорватія. У листопаді 1991 р. хорватський уряд ухвалив створити у Боснії і Герцеговині хорватські збройні сили [88, с.270].

В умовах війни в колишній Югославії (особливо у Боснії і Герцеговині), і непослідовної політики міжнародного співтовариства щодо проблем багатонаціональної Боснії та Герцеговини, неофіційно нав'язувалась можливість поділу цієї республіки між трьома сторонами. Хоча Хорватія офіційно виступала за збереження територіальної та політичної цілісності БіГ задля збереження та захисту хорватського населення на цій території, вона мусила розглядати й інші варіанти. Але офіційний Загреб сам не був ініціатором поділу Боснії і Герцеговини, а виступав за можливість "кантонізації" цієї республіки.

Втручання у боснійські справи зумовило потужну критику з боку Заходу. Під його тиском Ф. Туджман пішов на союз з мусульманами. 18 березня 1994 р. були підписані Вашингтонські домовленості про створення Мусульmano-хорватської федерації в Боснії і Герцеговині та Конфедерації між Федерацією БіГ і Республікою Хорватія [86, с.547]. Ф. Туджман у спеціальному посланні хорватському народу охарактеризував їх як угоди історичного значення і найкращий спосіб захисту національних інтересів [85, с.322–323]. Притому загребський уряд погоджувався на створення єдиної БіГ тільки як спільноти трьох рівних націй.

Боснійські політики покликалися на пряму спадкоємність сучасної Боснії та Герцеговини із середньовічною Боснійською державою, а хорватське посилення на державне право характеризували

як експансіонізм, тотожний великосербській ідеї, котра їм загрожувала з іншого боку.

Отже, хорватська національна ідея впродовж кількох століть мала кілька варіацій і ґрунтувалася на концепції хорватського державного права. Ця концепція була покликана обґрунтувати право хорватського народу на суверенітет і незалежність у межах власної держави з чітко визначеними кордонами, які ґрунтувалися на низці державно-правових угод. Характерно, що на ідею державного права спиралися не лише її прихильники, але й інші сили, які таким чином в той чи інший спосіб намагалися використати цю концепцію у власних політичних інтересах. На сучасному етапі кордони Хорватії в основному відповідають вищезгаданій концепції, однак частина територій, які бачилися у ній хорватськими, залишається у складі інших держав.

Зрозуміло, що дане дослідження є першою спробою окреслити значення національної ідеї для обґрунтування територіальної цілісності і незалежності окремих країн (у нашому випадку – Хорватії). Залишається сподіватися, що у подальшому в українській історіографії з'являться розвідки подібного напрямку як щодо України та сусідніх держав, так і загальнопорівняльного характеру.

Література і примітки

1. **Nacija** i nacionalizam u hrvatskoj povijesnoj tradiciji: zbornik radova / [grupa autora]. – Zagreb, 2007. 2. **Hroch M.** Oblikovanje modernih nacija i nacionalni pokret 19. stoljeća / M. Hroch // ČSP. – Zagreb, 1979. – 10, br. 1. – S.23–40. 3. **Korunić P.** Porijeklo i integracija nacije kao znanstveni problem / P. Korunić // Migracijske teme. – 13., br. 3. – S.151–188. 4. **Korunić P.** Fenomen nacije: porijeklo, integracija i razvoj / P. Korunić // HZ (Historijski zbornik). Zagreb, 2000. – LIII. – S.49–100. 5. **Korunić P.** Problem istraživanja porijekla hrvatske nacije / P. Korunić // Spomenica Ljube Bobana 1933–1994. / [ur. Kolar Dimitrijević M.]. – Zagreb, 1996. – S.145–157. 6. **Korunić P.** Rasprava o izgradnji moderne hrvatske nacije. Nacija i nacionalni identitet / P. Korunić – Slavonski brod, 2006. – S.76–98, 115–133, 145–207. 7. **Leščilovskaja I.** Austroslavizam i jugoslavizam u hrvatskoj nacionalnoj politici 1848. godine / I. Leščilovskaja // Radovi – Institut za hrvatsku povijest, 3. – Zagreb, 1973. – S.285–298. 8. **Markus T.** Federalizam i konfederalizam u tekstovima Slavenskog Juga 1848–1850 / T. Markus // PP (Povijesni prilozi). – Zagreb, 1994. – 13. – S.111–137. 9. **Stančić N.** Hrvatska nacija i hrvatski nacionalizam u 19. i 20. stoljeću / N. Stančić // Vjesnik hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. – Zagreb, 1997. – 6, 1/3. – S.81–101. 10. **Suppan A.** Oblikovanje nacije u građanskoj Hrvatskoj (1835–1918.) / A. Suppan – Zagreb, 1999. – 371 s. 11. **Витоки** слов'язнознавства у хорватів можна спостерігати у пізньому середньовіччі, але конкретні приклади мають місце у творчості та діяльності письменників Нового часу. Серед представників хорватського гуманізму і Відродження можна виокремити значну кількість робіт, присвячених слов'янській тематиці: Pribojević V.

O podrijetlu i podvizima Slavena, Hvar, 1525; Vrančić F. Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, latinae, italicae, germanicae, dalmaticae et ungaricae, Venecija, 1595 – свою далматинську мову він називав "словінською" у значенні "загальнослов'янська", яку вважав найпоширенішою мовою у світі; Levaković R. Misal za slavenski jezik, 1631. Визначними представниками хорватського барокового славізму були Іван Гундулич, Юрай Крижанич і Павао Ріхтер Вітезович. Детальніше про це див.: Zlodi Z. Hrvati i slavenski svijet u XVIII. stoljeću, za knj. V. (projekt u izradi: Matica hrvatska, Sinteza hrvatske povijesti, projekt Matice hrvatske). – Zagreb, 2010, 1–7. (оскільки остання праця ще не завершена, забороняється її використання без дозволу автора). 12 **Уже** згадуваний В. Прибоевич у праці "De origine successibusque Slavorum" першим у хорватській та південнослов'янській літературно-політичній думці звернувся до іллірів та іллірійської міфології, що у XIX ст. було прийнято керівниками і носіями хорватського національного відродження. 13. **Šidak J.** i dr., Hrvatski narodni preporod – ilirski pokret / J. Šidak – Zagreb, 1990. 14. **Stančić N.** Hrvatski narodni preporod 1790–1848 / N. Stančić // Hrvatski narodni preporod 1790–1848. Hrvatske zemlje u vrijeme ilirskog preporoda ; [ur. Stančić N]. – Zagreb, 1985. – S.1–30. 15. **Herceg J.** Ilirizam preteča jugoslavenstva / J. Herceg – Split, 1930. 16. **Blažević Z.** Ilirizam prije ilirizma / Z. Blažević. – Zagreb, 2008. – 400 s. 17. **Macan T.** Povijest hrvatskoga naroda / T. Macan – Zagreb, 1999. – S. 208. 18. **Pederin I.** Dalmacija, Dubrovnik, Kotor i Francuzi / I. Pederin // Dubrovnik – časopis za književnost i znanost. – Dubrovnik, 17 (2006). – 4. – S.18–40. 19. **Pederin I.** Predaja hrvatskih i slovenskih zemalja južno od Save Francuzima 1809. / I. Pederin // Forum. – Zagreb, 44 (2005). – Knj. 76, 1/3. – S.322–334. 20. **Antoljak S.** Predaja Dalmacije Francuzima (1806) / S. Antoljak // Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. – Zagreb, 1952 (1953). – V.8. – S.167–183. 21. **Danicza** horvatzka, slavonzka y dalmatinzka ; [tjednik, ured. Lj. Gaj]. – Zagreb, 1835. – Br.1 1835. – br. 50 1835. 22. **Novine** horvatzke ; [polutjednik, ured. Lj. Gaj]. – Zagreb, 1835. – Br. 1 1835 – br. 104 1835. 23. **Ilirske** narodne novine ; [polutjednik, ured. Lj. Gaj]. – Zagreb, 1836–1843. – Br. 1 1836. – br. 5 1843. 24. **Prelog M.** Slavenska renesansa 1790–1848 / M. Prelog – Zagreb, 1924. 25. **Ivanišin N.** J. G. Herder i ilirizam / N. Ivanišin // Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru. – Zadar, 1963. – God.II., sv.2. – S.196–225. 26. **Mamuzić I.** Ilirizam i Srbi / I. Mamuzić – Zagreb, 1933. – S.16–91. 27. **Horvat J.** Ljudevit Gaj – njegov život, njegovo doba / J. Horvat – Zagreb, 1975. 28. **Kostrenčić M.** Ljudevit Gaj / Kostrenčić M. – Zagreb, 1974. – S.5–15. 29. **Lončarić M.** Ljudevit Gaj – otac hrvatske nacije? : mjesto vođe Hrvatskoga narodnog preporoda u hrvatskoj povijesti / M. Lončarić // Hrvatsko zagorje – časopis za kulturu. – 5 (1999). – 2. – S.67–72. 30. **Праця** Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisanja poleg mudroljubneh, narodneh i prigospodarneh temeljev zrokov, написана німецькою та кайкавським діалектом хорватської мови, надрукована у Буді 1830 р. та знаменувала собою початок хорватського національного

відродження у першій половині XIX ст. 31. **1843-й** рік у хорватській історії визначний ще й тим, що тоді Іван Кукулевич Сакцінскі вперше виголосив промову у Саборі хорватською мовою. 32. **Вважається**, що іллірійський рух переріс з культурного у політичний створенням Іллірійської партії, заснованої під керівництвом Л. Гая і Й. Драшковича. 33. **Džoić D.** Austroslavizam, federalizam, jugoslavizam biskupa Josipa Jurja Strossmayera i Narodne stranke / D. Džoić // Pravni vjesnik: tromjesečni glasnik za pravne i društveno-humanističke znanosti Pravnog fakulteta Sveučilišta J.J. Strossmayera u Osijeku. – 15 (1999). – 3/4. – S.401–417. 34. **Найближчим** співробітником і послідовником Штроссмаєра був Франьо Рачкі, який відстоював федералізм, тобто перетворення монархії на принципах федералізму при забезпеченні національної та історичної індивідуальності її народів. Рачкі відкидав ідеологію "Великої Сербії" та її намагання стати південнослов'янським П'ємонт. Тож його югослов'янська ідеологія була насамперед хорватською національною ідеологією. 35. **Ress I.** Uzroci mađarsko-hrvatskog sukoba 1848. godine / I. Ress // Hrvatska 1848. i 1849. Zbornik radova / [gl. ured. M. Valentić]. – Zagreb, 2001. – S.101–109. 36. **Ress I.** Mađarska i hrvatska interpretacija nacionalnog poziva u drugoj polovici 19. st. (stajalište B. Kallaya i F. Račkog) / I. Ress // Zbornik radova Hrvatsko-mađarski odnosi 1102–1918. – Zagreb, 2004. – S.303–313. 37. **Mijatović A.** Hrvatsko-mađarski rat 1848./1849. / A. Mijatović // Hrvatska 1848. i 1849. Zbornik radova / [gl. ured. M. Valentić]. – Zagreb, 2001. – S.135–147. 38. **Markus T.** Mađarski nacionalizam i hrvatska politika 1848.–1849. / T. Markus // ČSP. – Zagreb, 1997. – 29, br.1. – S.41–67. 39. **Fonagy Z.** Paralelnosti i konflikti u eri nacionalnog preporoda / Z. Fonagy // Zbornik radova Hrvatsko-mađarski odnosi 1102.–1918. – Zagreb, 2004. – S.201–209. 40. **Čepulo D.** Hrvatski državopravni identitet i hrvatsko-ugarski odnosi 1790.–1868. / D. Čepulo // Zbornik radova Hrvatsko-mađarski odnosi 1102.–1918. – Zagreb, 2004. – S. 229–235. 41. **Potpornica** sjedinjenju Dalmacije s Hrvatskom 1848. // Obad S. Dalmacija revolucionarne 1848./49. godine / S. Obad. – Rijeka, 1987. – S.121–122. 42. **Stančić N.** Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji. Mihovil Pavlinović i njegov krug do 1869. / N. Stančić – Zagreb, 1960. 43. **Cetnarowycz A.** Odrodzenie narodow w Dalmacji / A. Cetnarowycz. – Krakov, 2001. – S.25–73, 81–105. 44. **Iz** Manifesta naroda hrvatsko-slavonskoga 1848 // Šidak J. Hrvatski narodni preporod – ilirski pokret / J. Šidak. – Zagreb, 1990. – S.198–206. 45. **Raukar T.** Hrvatska u dinastičkoj zajednici s Ugarskom 1102.–1526 / T. Raukar // Zbornik radova Hrvatsko-mađarski odnosi 1102.–1918. – Zagreb, 2004. – S.27–37. 46. **Ančić M.** Zajednička država – srednjovjekovna stvarnost ili povijesna utvara M. Ančić // Zbornik radova Hrvatsko-mađarski odnosi 1102.–1918. – Zagreb, 2004. – S. 51–65. 47. **Govor** Ante Starčevića u Hrvatskom saboru 26. VI. 1861. // Starčević A. Politički spisi / A. Starčević. – Zagreb, 1971. – S.103–128. 48. **Hrvatsko-ugarska** nagodba 1868 // Polić M. Parlamentarna povijest Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, II. / **M. Polić.** – Zagreb,

1900. – S.40–53. 49. **Vranješ–Šoljan B.** Hrvatsko–mađarski odnosi 1868.–1918. / B. Vranješ–Šoljan – Zagreb, 2004. – S.269–279. 50. **Čepulo D.** Hrvatsko-ugarska nagodba i reforme institucija vlasti u Hrvatskom saboru 1868.–1871 / D. Čepulo // Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci. – 2001. – 1. – S.117–148. 51. **Heka L.** Hrvatsko-ugarska nagodba u zrcalu tiska / L. Heka // Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci. – 28 (2007). – 2. – S. 931–971. 52. **Pavličević D.** Ivan Mažuranić – život, politički pogledi, državnička djelatnost / D. Pavličević // Izabrani politički spisi ; [priredio D. Pavličević]. –Zagreb, 1999. – S.7–56. 53. **На думку деяких авторів (М. Гросс) початки модерної хорватської історії можемо датувати й раднішим періодом – від 50-х і 60-х рр.. XIX ст.: Gross M. Počeci moderne Hrvatske. Neoapsolutizam u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji 1850–1860 / M. Gross. – Zagreb, 1985; Gross M. Prema hrvatskom građanskom društvu. Društveni razvoj u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji šezdesetih i sedamdesetih godina 19. stoljeća / M. Gross, A. Szabo. – Zagreb, 1992; Iveljić I. Pokušaji modernizacije u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji od 1848. do 1850. godine, magistarski rad / I. Iveljić. – Zagreb, 1992. 54. **Питання** об'єднання хорватських земель безпосередньо впливало на хорватсько-сербські відносини і певним чином викликало кризу ідеології славізму, тому що початки формування сучасної хорватської та сербської національної і державної ідеї у своїх інтересах перетинаються на цих територіях. Див.: Cetnarowycz A. Odrodzenie narodowe w Dalmaciji – Od "slavenstva" do nowoczesnej chorwackiej i srebskiej idei narodowej / A. Cetnarowycz. – Krakov, 2001. – S.131–191. 55. **Šulek B.** Hrvatski ustav ili konstitucija godine 1882 / B. Šulek – Zagreb, 1861. – 127 s. 56. **Rahten A.** Savezništva i diobe. Razvoj slovensko-hrvatskih političkih odnosa u Habsburškoj monarhiji 1814. – 1918 / A. Rahten. – Zagreb, 2008. – S.59–85. 57. **Polić M.** Ban Dragutin grof Khuen-Hedervary i njegovo doba / M. Polić. – Zagreb, 1901. 58. **Banac I.** Nacionalno pitanje u Jugoslaviji: Porijeklo, povijest, politika / I. Banac. – Zagreb, 1995. – S.66–76. 59. **Riječka** rezolucija 1905 // Trumbić A. Suton Austro-Ugarske i Riječka rezolucija, Obzor. Spomen knjiga / A. Trumbić. – Zagreb, 1936. – S.35. 60. Supilo o nacionalnom pitanju 1916 // Čulinović F. Dokumenti o Jugoslaviji / F. Čulinović. – Zagreb, 1968. – S.54–55. 61. **Cipek T.** Ideja hrvatske države u političkoj misli Stjepana Radića / T. Cipek. – Zagreb, 2001. – S.21–116. 62. **Cipek T.** Ideja Srednje Europe Františka Palackog / T. Cipek // ČSP. – 36 (2004). – 2. – S.597–607. 63. **Cipek T.** Politički sustav "Podunavskog saveza država i naroda": srednjoeuropska ideja Stjepana Radića / T. Cipek // Radovi. – Zagreb, 1999/2000 [i.e. 2001]. – 32/33. – S.231–240. 64. **Ježić M.** Dva srednjoeuropska pristupa Europi: Stjepan Radić 1905. i Richard von Coudenhove-Kalergi 1923 / M. Ježić // Filozofska istraživanja. – 14 (1994). – 4(55). – S.701–714. 65. **Szabo A.** Izvorna povijesna građa o životu i djelu sluge božjega Josipa Stadlera, prvog vrhbosanskog nadbiskupa i utemeljitelja Družbe sestara Služavke Malog Isusa / A. Szabo // Tkalčić – Godišnjak društva za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije, 7 (2003 [i.e. 2004]). – 7. –**

S.459–467. 66. **Grijak Z.** Josip Stadler do ustoličenja za vrhbosanskog nadbiskupa 1882. godine: magistrarski rad / Z. Grijak. – Zagreb, 1995. – 239 s. 67. **Grijak Z.** Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera / Z. Grijak. – Zagreb, 2001. – 791 s. 68. **Matijević Z.** Državno-pravne koncepcije dr. Ive Pilara i vrhbosanskog nadbiskupa dr. Josipa Stadlera: Od Promemorije do Izjave klerikalne grupe bosansko-hercegovačkih katolika (kolovoz-prosinac 1917. godine) / Z. Matijević // Godišnjak Pilar. – Zagreb, 2001. – 1. – S.117–131. 69. **Govor** Stjepana Radića na sjednici Narodnoga vijeća 24. XI. 1918 // Radić S. Politički spisi / S. Radić. – Zagreb, 1971. – S.323–335. 70. **Розірванню** зв'язків із Габсбургами передувала Загребська декларація (Zagrebačka deklaracija), якою представлено основи права на самовизначення народів через вимоги об'єднання у самостійну державу без згадки про Габсбургів. Такому підходу сприяла політика Відня, яка практично до кінця існування Монархії виступала за дуалізм, не бажаючи його реорганізувати. 71. **Europa** na raskršću: iskre koje upaljuju novi požar: Kraljevina SHS u žarištu svega: lakovjernost Hrvata. – Zagreb, 1923. 72. **Boban B.** Demokratski nacionalizam Stjepana Radića / B. Boban. – Zagreb, 1998. – S.15–195. 73. **Izjava V.** Mačeka na stranačkom zboru u Zaprešiću 9.IX.1928 // Čulinović F. Dokumenti o Jugoslaviji / F. Čulinović. – Zagreb, 1968. – S.290. 74. **Uredba** o Banovini Hrvatskoj 26.VIII.1939 // Čulinović F. Dokumenti o Jugoslaviji / F. Čulinović. – Zagreb, 1968. – S. 340–341. 75. **Šlabek S.** Banovina Hrvatska: (26.VIII.1939 – 10.IV.1941): pravno-povijesni pristup / S. Šlabek. – Kutina, 1985. – S.9–32. 76. **Lozina D.** Banovina Hrvatska i novo teritorijalno uređenje Hrvatske / D. Lozina // Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 44 (1994). – 1/2. – S.145–158. 77. **Govor** Vladka Maceka 29 kolovoza 1939. hrvatskom narodnom zastupstvu [Електронний ресурс] // www.crohis.com/izvori/banhrv.pdf. 78. **Proglas** Komunističke stranke Hrvatske 1837 // Jelić I. Osnivački kongres Komunističke partije Hrvatske 1937 / I. Jelić. – Zagreb, 1987. – S.115–120. 79. **Proglas** Komunističke stranke Hrvatske 1837. [Електронний ресурс] // www.crohis.com/izvori/ksh.pdf. 80. **Створення** НДХ насправді є запереченням хорватського державного права та хорватських національних інтересів. Проголошення цієї держави було здійснене за умов, які не відповідали історичним сподіванням хорватського народу та політиків (зокрема, втрата Далмації на користь Італії). Створенням НДХ порушено основоположний принцип хорватського державного права, оскільки цей акт порушив територіальну цілісність Хорватії, що залишилася без регіону, що був колискою хорватської державності. 81. **Plitvička** rezolucija prvog zasjedanja ZAVNOH-a, 14.6.1943. [Електронний ресурс] // www.crohis.com/izvori/zavnoh2.pdf. 82. **Pazinske** odluke [Електронний ресурс] // www.istrapedia.hr/hrv/477/pazinske-odluke-gujna-1943/istra-a-z/. 83. **Конституція** Республіки Хорватія // Конституції нових держав Європи та Азії. – Київ, 1996. – С.372–403. 84. **Mijatović A.** Pregled političkog i državničkog rada dr. Franje Tuđmana: 1989.–1999 / A. Mijatović. – Zagreb, 2000. – 276 s. 85. **Owen D.** Balkanska odiseja /

D. Owen. – Zagreb, 1998. – 450 s. 86. **Pavličević D.** Povijest Hrvatske / D. Pavličević. – Zagreb, 2000. – 618 s. 87. **Bing A.** Hrvatska u međunarodnoj zajednici / A. Bing // Stvaranje hrvatske drzave i Domovinski rat / [ur. Zdenko Radelić]. – Zagreb, 2006. – S.352. 88. **Imamović J.** Što je zapravo Bosna i Hercegovina? / J. Imamović // Posljednji balkanski rat: bivša Jugoslavija: svjedočenja, raščlambe, izgledi / [priredio J.Cot]. – Zagreb, 1997. – S. 261–285.

Злоди З., Нагирный Н. З. Хорватское государственное право как составляющая национальной идеи: территориальный аспект

В статье освещен процесс становления хорватской национальной идеи. Сосредоточено внимание на особенностях хорватского государственного права как составляющей этой идеи. Рассмотрена борьба по реализации хорватского государственного права и эволюция представлений о территориях, которые оно должно было охватывать.

Ключевые слова: национальная идея, национальное возрождение, иллиризм, хорватское государственное право, Хорватия, хорватско-сербские отношения.

Злоді З., Нагірний М. З. Хорватське державне право як складова національної ідеї: територіальний аспект

У статті висвітлено процес становлення хорватської національної ідеї. Зосереджено увагу на особливостях хорватського державного права як складової цієї ідеї. Зображено боротьбу щодо реалізації хорватського державного права та еволюцію уявлень про території, які воно повинно було охоплювати.

Ключові слова: національна ідея, національне відродження, ілліризм, хорватське державне право, Хорватія, хорватсько-сербські стосунки.

Zlodi Z., Nahirny M. Z. Croatian State Law as a part of National Idea: territorial aspect

The article explains the formation of Croatian National Idea. The attention is stressed on the features of the Croatian State Law as part of this idea. The struggle for the realization of the Croatian State Law and the evolution of ideas about the territories it had to cover is described.

Keywords: National Idea, national revival, illyrism, Croatian State Law, Croatia, the Croatian-Serbian relations.